

Loengukonspekt

“Eestlaste peremärgid, ruunikalendrid.”

Käesolev lühikonspekt valmis järgmiste allikate toel:

- Pallo, S. *Eesti peremärgid*. Tallinn: Grenader Kirjastus, 2006.
- Saar, T. *Kihnu raamat*. Tallinn: Emakeele Selts, 1998.
- ÖUN, Monika. *Eesti peremärgid – kujunemine ning tähendussisu*. Tallinna Ülikooli käsitöö ja kodunduse didaktika õppetool. Tallinn, 2002. [Diplomitöö].

Teemad:

1. Peremärkide levik ja tähendussisu
2. Peremärkide terminoloogiast
3. Peremärkide kuju
4. Peremärkide vanus
5. Peremärkide kasutamisest Eestis ja mujal maailmas
6. Eestlased ja ruunid

Peremärkide levik ja tähendussisu

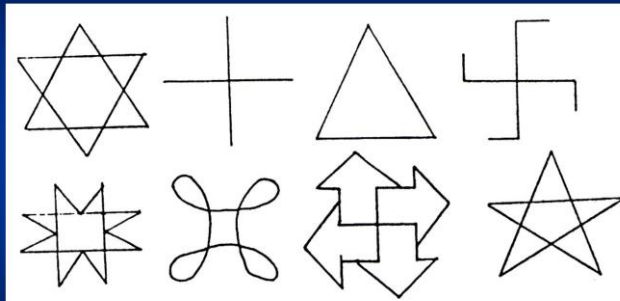
1. Teame suhteliselt vähe, sest ...
2. Teave eseme omanikust ja tema sugulussidemetest teistega.
3. Seotus religioosete kujutelmadega?
4. Germaani mõjud – ruunid?
5. Suguvõsa ajaloo jäädvustajad ...
6. Maarahvas – rannarahvas ...
7. Ka peremärke võltsiti ...

1. Peremärkide levik ja tähendussisu

Võrreldes teiste Läänemere-äärsete rahvastega teame oma peremärkidest suhteliselt vähe, kuna eestlased hakkasid oma vanavara jms väärtustama alles 19. sajandi lõpus. Paraku selleks ajaks olid paljud nii materiaalse kui ka vaimse kultuuri saavutused juba harulduseks muutunud. Peremärgid polnud lihtsalt niisama kaunistuselemendid pere vallasvaral, vaid kätkesid eelkõige teavet eseme omanikust ja tema sugulussidemetest teistega.

Peremärkidega esemetel on otsekui hing, mis tuleneb sellest, et tunnetatakse sidet esivanemate ning kodukohaga. Mainitakse ka peremärkide maagilist (nõiamärkide) või usundlikku alust. Eesti ainekikus, mis pärineb 19.-20. sajandist, ei ole aga täheldatud mingeid erilisi seoseid religioosete kujutelmadega.

Nõiamärgid

Viis viiskanda rätikarbikesel,
18. sajand.

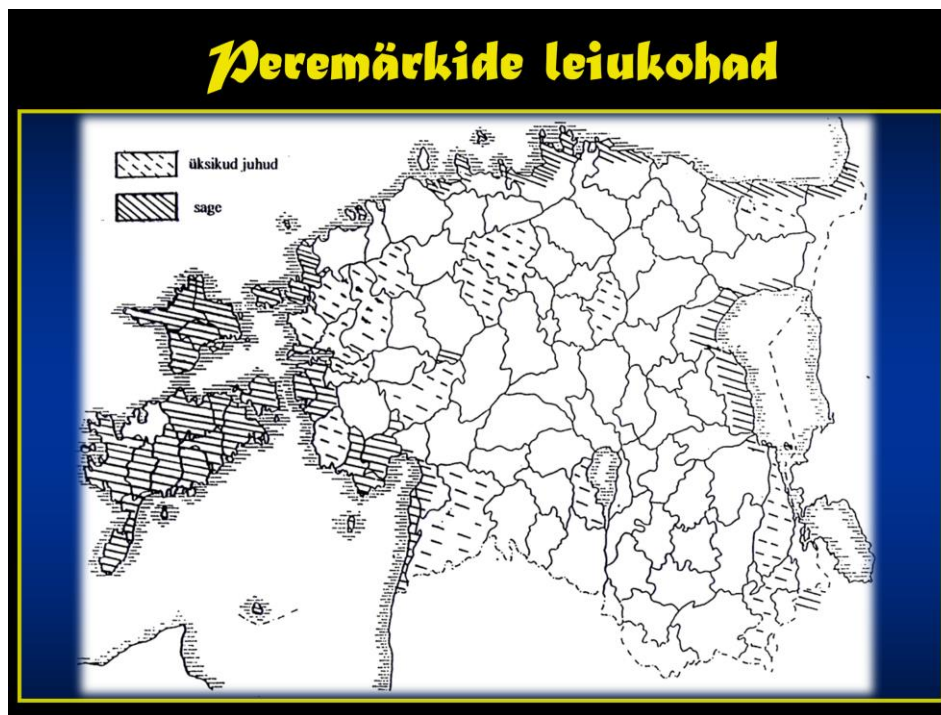
Peremärk

... oli omandiõigust väljendav **kollektiivi märk**,
mis ühtlasi kindlustas teatud määrani
varguste vastu.

... tarbeesemel ei omanud kaunistusfunktsiooni.
... teavitas kuuluvusest.

Kuna Eesti on juba pronksiajast alates kuulunud germaani kultuuripiirkonda, võib peremärkide puhul rääkida germaani mõjutustest. Samas ei saa väita, nagu oleksid meie peremärgid arenenud ruunikirjast, isegi kui Rootsi ja Soome kohta võib see väide õige olla. Teada on vaid asjaolu, et teatud osa eestimaalasi puutus viikingite kaudu ruunikirjaga kokku.

Peremärgid on olnud levinud kõikidel mandritel, va Austraalia. Kõige enam on andmeid Euroopast, kus eri rahvaste märgisüsteemid on väga sarnased. Peremärk kujutas endast piltkirja algastet, sest ta sisaldas endas tervet lauset, andes teada, et "see ese kuulub sellele kollektiivile või perekonnale". Arvataksegi, et peremärkide kasutamine ulatub tagasi ajajärku, mil hakati põldu harima ja karja kasvatama ning mitu kollektiivi hakkas koos tegutsema, näiteks kala püüdma ja loomi karjatama ning kehtis era- või ühisomand perekonnast laiemas ulatuses. Peremärk oli omandiõigust väljendav **kollektiivi märk**, mis ühtlasi kindlustas teatud määrani varguste vastu.

Peremärkide terminoloogiast

MÄRK + täiend	
<u>Täiend eseme järgi</u> nt – viljakoti märk, võrgu märk	<u>Täiend omaniku järgi</u> nt – noodaseltsi märk, küla märk, peremärk
<u>Täiend koha järgi</u> nt – õue-, maja-, talu märk	<u>Täiend laensõna kasutades</u> nt – puumärk (<i>puumerkki</i> soome keelest)

Kihnu keelepruugis kutsutakse peremärki **TÄHEKS**
 ... sellele võidakse lisada pere nimi, nt – **KOKSI TÄHT**

2. Peremärkide terminoloogiast

Peremärgi levinuim rahvapärane nimetus Eestis on *märk*, millele tavaliselt lisatakse mõni selgitav täiend:

- **eseme** järgi – nt viljakoti märk, võrgu märk;
- **omaniku** järgi – nt noodaseltsi märk, küla märk, peremärk;
- **koha** järgi – nt õue-, maja-, talu märk;
- **laensõna** kasutades – puumärk (*puumerkki* soome keelest).

Rahvapärastest nimetustest on käibele jäänud *peremärk*, nimetused õuemärk ja majamärk ei ole küllalt täpsed, sest peremärk pole seotud kohaga.

Mõisted:

- **põhiperemärk;**
- **järgperemärk;**
- **algperemärk;**
- **teisendperemärk;**
- **siirdperemärk;**
- **liitperemärk;**
- **korduvperemärk.**

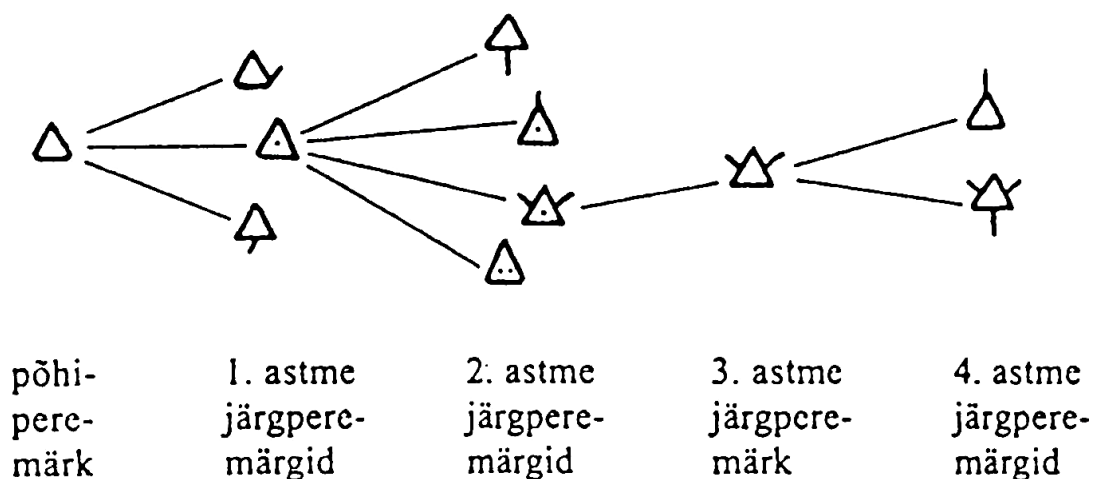
Olenevalt objektist, mida või keda tähistatakse, võib peremärgid jaotada:

- esememärgid;
- loomamärgid, linnumärgid.

Mõisted

- **PÕHIPEREMÄRK** on peremärk, millest tulenevad teised samasse rühma kuuluvad peremärgid.
- **JÄRGPEREMÄRK** tuleneb põhiperemärgist. Eristatakse esimese, teise jne astme järgperemärke, olenevalt sellest, mitmendana nad tulenevad oma põhiperemärgist.

Näide ühe grupi peremärkide arengust Kihnus:

Mõisted

- Kui teatav pere omab mitut samasse rühma kuuluvat peremärki, siis algseim neist on ALGPEREMÄRK, teised aga TEISENDPEREMÄRGID.
- Kui vana peremärgi asemele võetakse uus ja eriilmeline, siis nimetatakse seda SIIRDPEREMÄRGIKS.

- Esemel korraga tarvitavat kaht eriilmelist peremärki nimetatakse LIITPEREMÄRGIKS.
- Harvem kujutatakse esemel korduvalt üht ja sama peremärki – KORDUVPEREMÄRK.

Peremärgid jaotatakse:

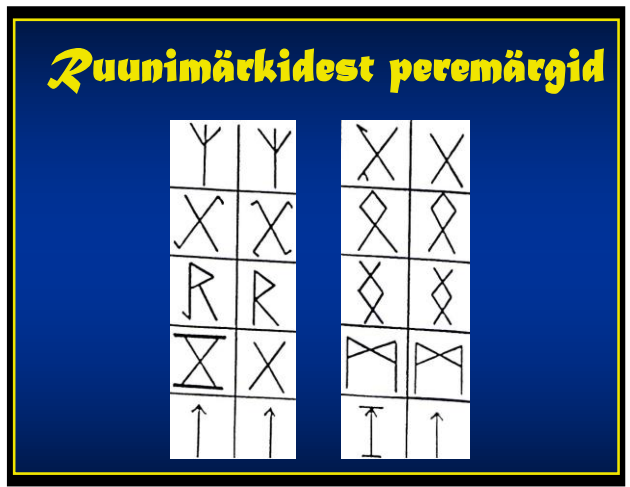
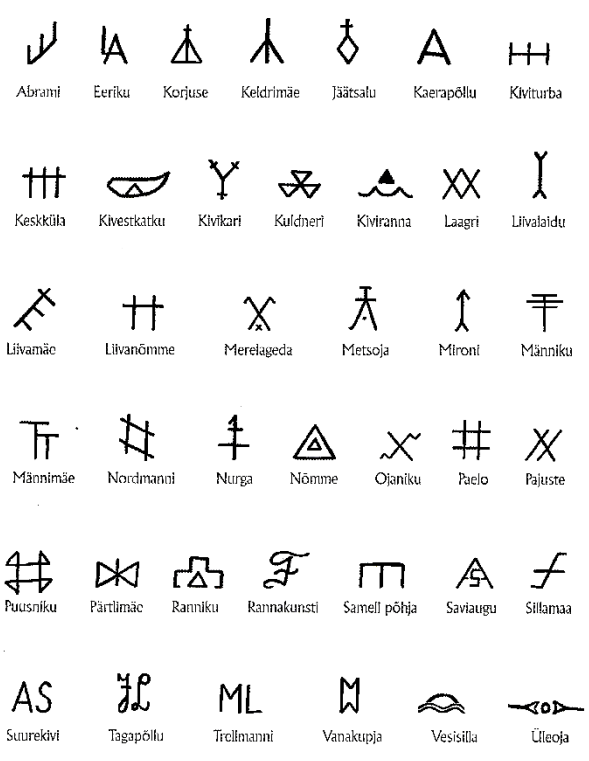
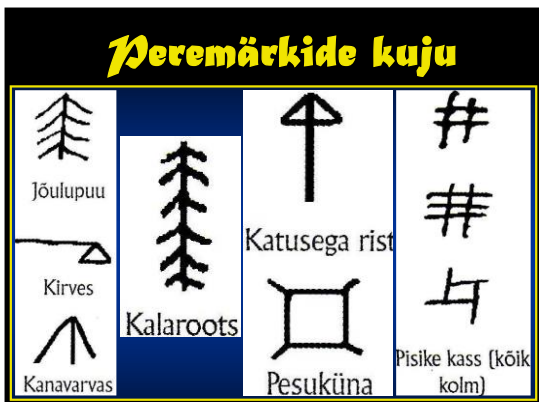
- * Esememärgid
- * Loomamärgid
- * Linnumärgid

3. Peremärkide kuju

Ühe jaotuse järgi kuuluvad eri rühmadesse sirg- ja kõverjoonelised peremärgid. Kõvera kujuga määrke kasutati enamasti rannaaladel, sirgetest joontest moodustuvaid määrke sisemaal. Peremärkide enamus, eriti vanemad, on kujult abstraktsed ja lihtsad, koosnedes peamiselt **vertikaal- ja kaldsuunalistest sirgjoontest**, sest neid oli lihtsam puusse lõigata.

Arvestades ühe joonena igat noalõiget, siis esineb peremärkides kuni 9 joont. Enim leidub 3-5 joonega määrke. Elementidena esineb veel 1-3 punkti, kaart, harvem ringi. Peremärkide üldkuju on väga sageli sümmeetriline, eriti ilmneb see põhiperemärkides ja paarisarvulise astme järgperemärkides.

Kihnu					Tabula küla üuemärgid Saaremaalt									
					Kaarma									
Mahu ranna ja tüüarsaarte peremärke										Labemaa				
Ruhnu Idaküla					Võrpsi					Kuusalu				
Ruhnu Kesküla														
					Hiiumaa									
Ruhnu Põhjaküla														

Harva sarnaneb peremärgi kuju mõne esemega. Sel juhul matkib märk algselt eseme kuju, vastav nimetus antakse talle hiljem. Osadel peremärkidest on mingi geomeetiline kuju: nelinurk, kaksikruut, kolmnurk, ring, kaar. Põhiperemärkide moodustamisel on harva lähtunud kindlailmelisest geomeetrisest kujundist. Esineb isegi tendents neid mõnevõrra teisendada. Hilisemad peremärgid on

teinekord tähed või numbrid, esineb ka araabia ja rooma numbreid. Rooma numbreid kujutavad elemente siiski numbriteks pidada ei saa.

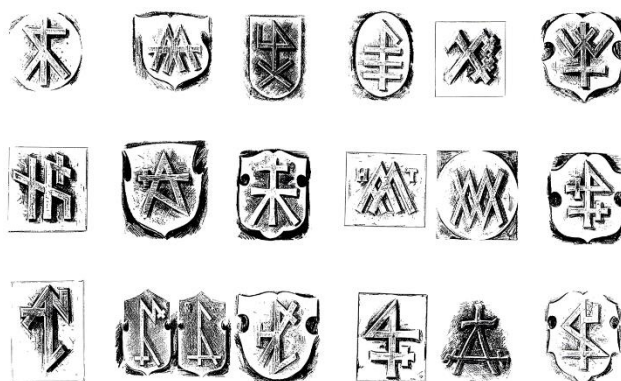
Peremärgi kandmisel esemele polnud nõutav range täpsus, sest tema kujundamise tehnika oli üpris primitiivne. Selleks kasutati kõige käepärasemaid vahendeid: nuga, kirvest, peitlit, labidat, pintslit, nõela, värvipulka, tulist traati, uuemal ajal ka põletusraudu ehk templeid. Tehnoloogia valik olenes materjalist, millele märki kanda sooviti.

4. Peremärkide vanus

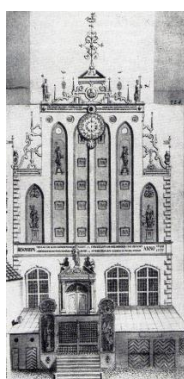
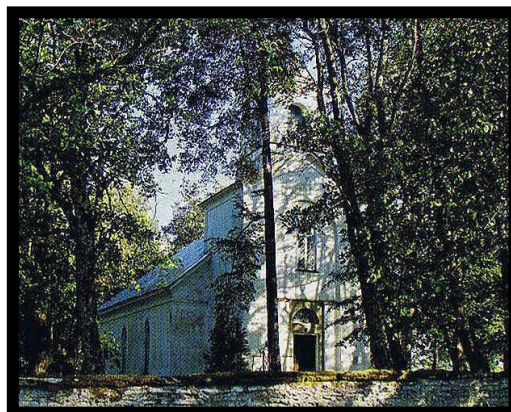
Toetuspunkte on napilt. Võttes aluseks varasemad säilinud peremärkidega esemed, mis pärinevad 18. sajandist, arhiivmaterjalid 17. sajandist (allkirjad talupoegade kaebustel pastori vastu) ning 16. sajandist pärineva märgiga paatri, võib öelda, et peremärgid olid kindlasti olemas peale Liivi sõda. Varasema aja kohta puuduvad kindlad andmed.

Teame, et keskajal kasutasid peremärke (majamärke) Eestimaa linnades elavad kaupmehed, kuid pole teada, kas ka linnas ning maal elavad eestlased. Seda võib eeldada, sest Liivi sõja eelne periood oli siinmail majandusliku õitsengu ajaks – paljudel oli vara, mida märgistada. Ehk levis peremärkide kasutamise komme just keskajal linnast maale?

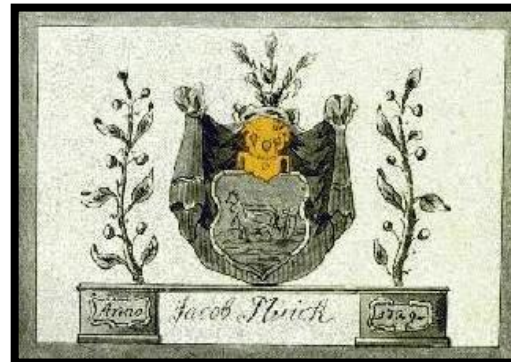
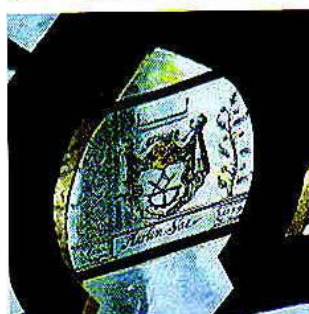

**Peremärk
hauaplaadil**

Etikukivid

Mumäe kabeli aknamaalid

Ruhnu kiriku aknamaalid

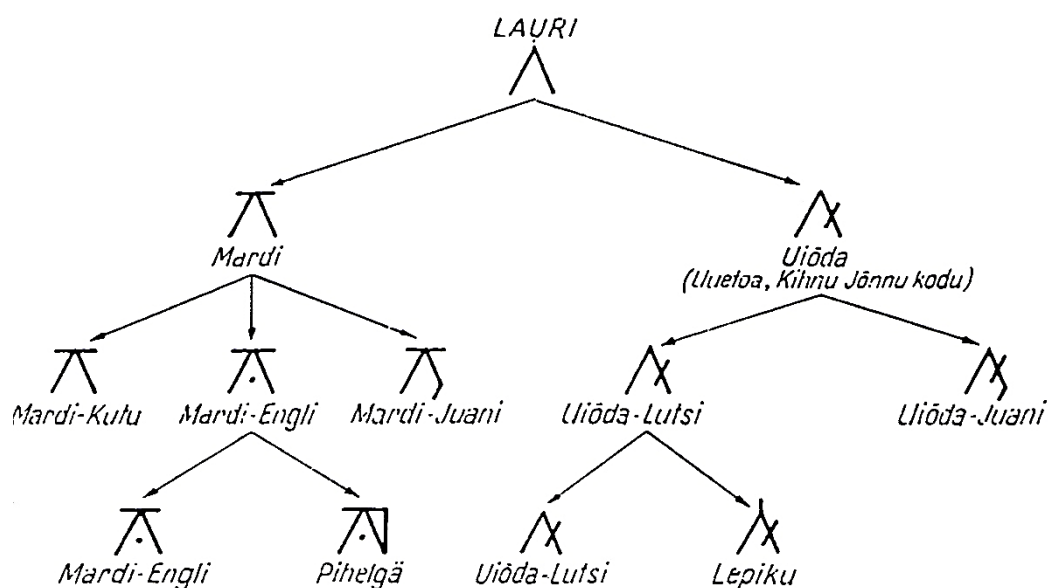

Ammukadunud Mattias ja Jyrgen Bujder on taas ruhniaste sekka saabunud, et nende puukiriku akendel igavesti kalastada.

16. sajandil laastasid Eestimaad pidevad sõjad, katk, näljahädad, suretades välja suurema osa kohalikust elanikkonnast. Selline kaoseperiood tekitab küsimuse: kas peremärkide traditsioon elas selle aja üle? Peremärkide vanust ja päritolu ei saa faktidega tõestada. Nii ei saa ka kindlalt öelda, kas 18. sajandil tünnipõhja lõigatud peremärk pärineb juba 14. või 15. sajandist ehk kas võiks rääkida peremärkide järjepidevusest ka märkide arengu seisukohalt.

Üheks kriteeriumiks peremärkide suhtelise vanuse määramisel on nende järgperemärkide keerulisus. Arvestades, et järgperemärki puhul lisatakse endisele peremärkile harilikult 1 kriips, võib määrata, mitmes põlv arvates põhiperemärkist järgperemärki tarvitab. Maksimaalne järgperemärkide aste on 5-6. Liiga keerulisteks kujunenud järgperemärkid lihtsustati või võeti tarvitusele uus märk. Sarnasuse eest teiste perede märkidega hoiduti, vajadusel märki muudeti. Peremärki valik olenes sellest abielupoolest, kes perekonda rohkem vallasvara tõi. Elukoha muutudes võeti tavaliselt kaasa ka peremärk.

Ühe Kihnu peremärgirühma kujunemine

5. Peremärkide kasutamisest Eestis ja mujal maailmas

Peremärkidega on Eestis tähistatud väga erinevaid esemeid, loomi ja linde, mida oli vaja teiste hulgast eristada ja millele oli võimalik peremärke peale kanda: **majade** (välisüksed, uksepiidad, aidaseinad, otsaviilud), **õueväravad**, **keldrimüürid**, **aiad**, **puidust toidunõud** (lusikad, või- ja kalakarbid, võipütid, võikirnud, kulbid, pajakaaned, õlleankrud, astjad-toobrid jms), **tööriistad** (pesu- ja vaalikurikad, rehad, vikatid, sirbid, hõövlid, oherdid, vitshambad, sõnnikuhargid jms), **naiste käsitöövahendid** (linaropsimise mõõgad, kangasoad, kangaspuud, kudumise hargid, tihvad, piiritsad jms), **sõiduvahendid** (vankrid, reed, kelgud, loogad jms).

Esemete märgistamise kohta on enim andmeid saartelt ja rannarahvalt. Peremärke võib leida nende **meretarvetelt** (aerud, kelgud, jäätuurad, võrgukäbad, kalapüügiiristad, mõrravaiad, veekühvlid, kalakorvid, hülgepüünised, sokid, saapad, kaasavõetud leivad, laevaahtrid, lähkrid, märsid, või- ja silgukarbid). Väga hoolega märgistati kõik kalapüünised – igal korgil, võrgukupul, ujukil, pullul, käbal, laosel, ainakäbal oli omaniku märk. Peremärgid aitasid tormist segiaetud võrke jälle kätte saada.

Ujukid – laosed (puidust)

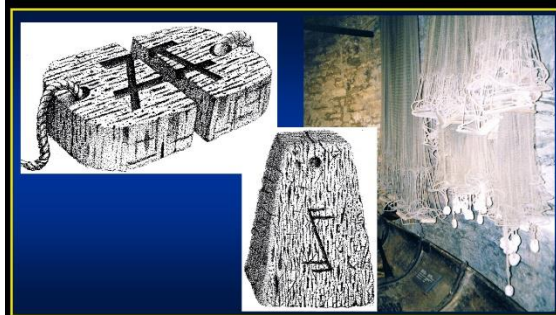
Kasetohust pullud

Männikoorest käba

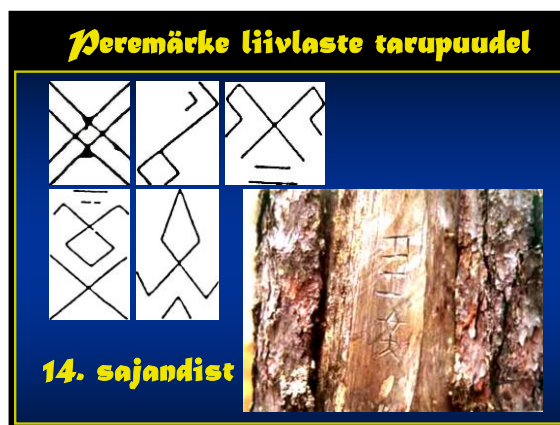
Võrgukorgid

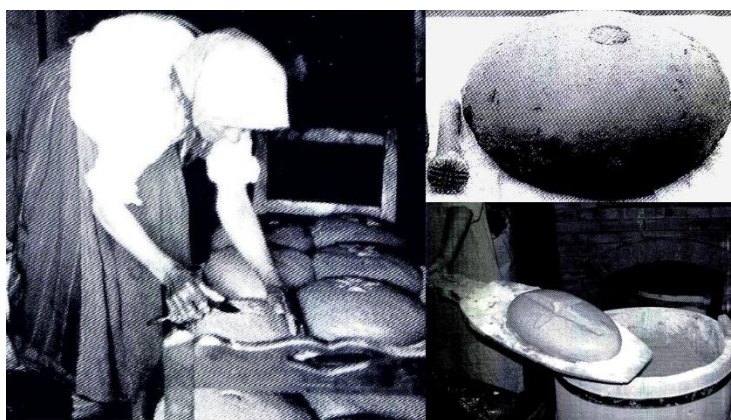
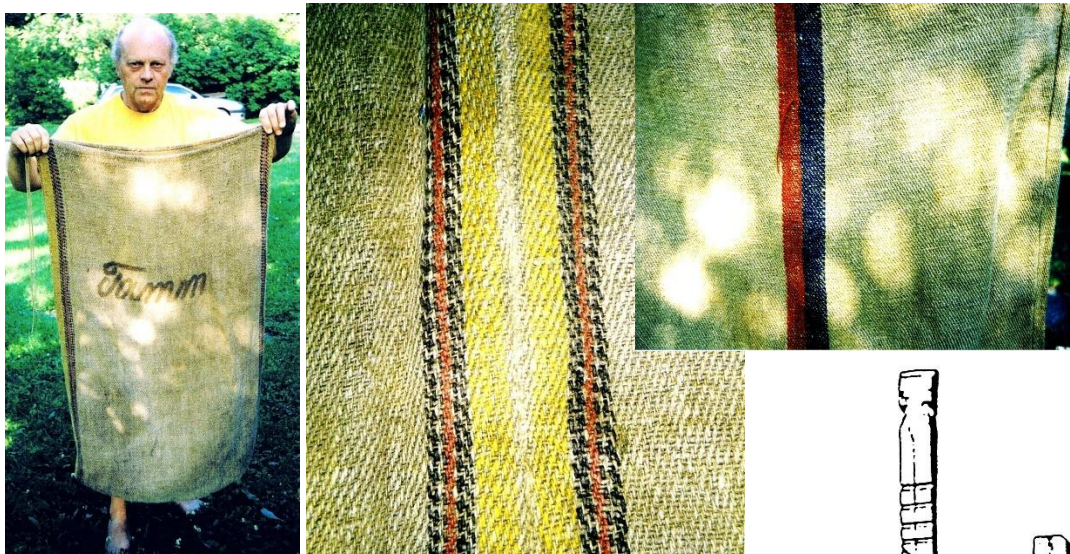
Kihnus olid koolilapsed märkidega tähistanud ka puidust koolitarbeid, isegi koolipinke. Mõnes Muhu külas oli korraka kasutusel kaks õuemärki – üks tarbeesemetele ja teine teejagude märgistamiseks. Peremärke kandsid ka magasipulgad, teopulgad, nahapulgad, mida tarvitati laenamisel, tööpäevade märkimisel, vara äratundmisel, tasu suuruse määramisel jms.

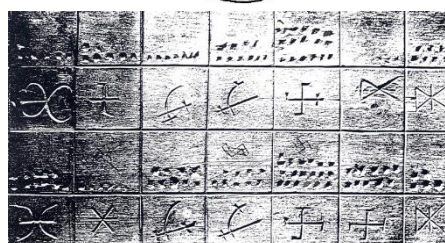
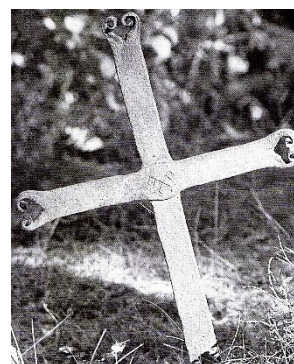
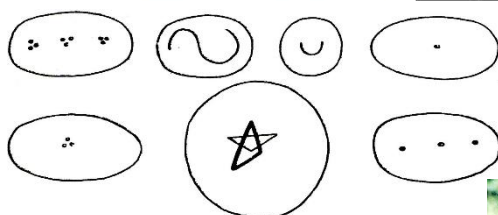
Kihnus tähistati kasvavaid puid kirvega, kui need olid mõeldud teatavale perele raiumiseks. Peremärke kandsid veel tarupuud –märgiga märkimine kuulutas eseme tema esimese leidja omandiks.

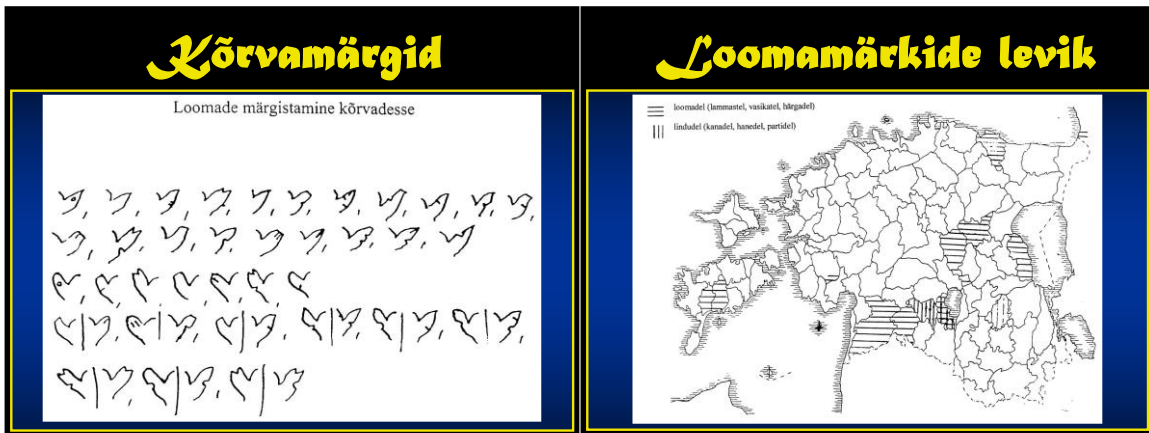
Peremärkide abil on kõrtsmikudki võlgnike üle arvestust pidanud. Möldrid nõudsid viljakottidele peremärke, et vilja kuuluvuse üle arvestust pidada. Vormsil, Kihnus, Hiiumaal on peremärkidega tähistatud ka huariste (nii puidust, kivist kui ka rauast). Märkidega riste kohtab eelkõige Viru rannas. 17. sajandil on talupojad peremärke kasutanud ka isikutõendava allkirjana dokumendil.

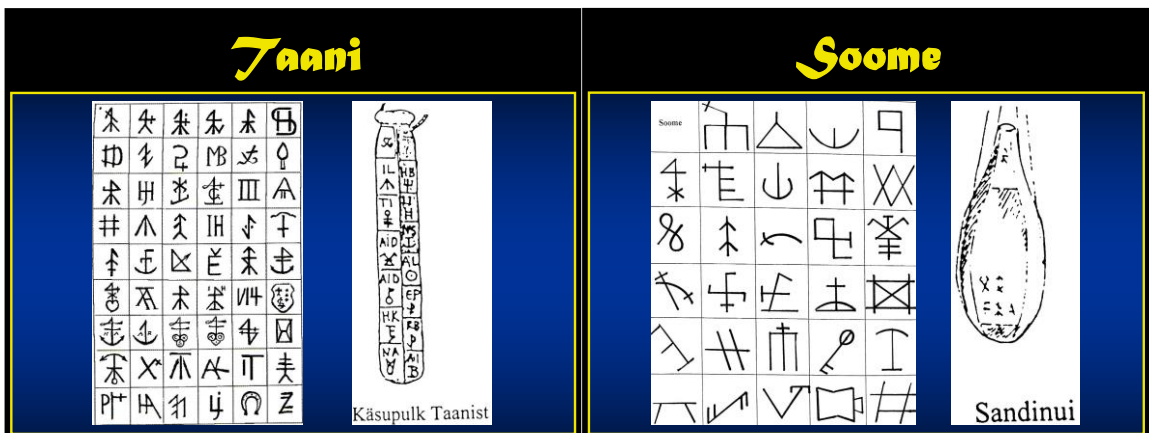
Nahapulgad

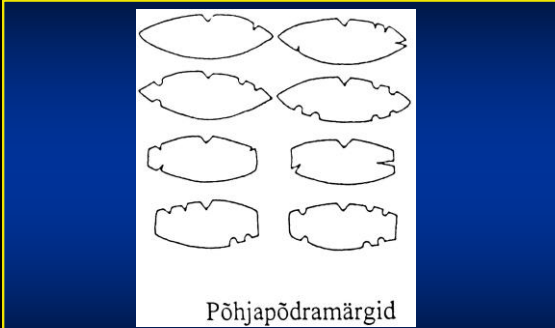
Tuntud on ka looma- ja linnumärgid, millede kohta on andmeid juba Krimmi savitahvlitelt II aastatuhandest e.m.a. Meie esivanemad (naised) sälgutasid lambaraudadega loomade kõrvu ja hanede ujulesti. Hiljem märgistati loomi ka värviliste lõngatuttidega, kärbiti kodulindude tiibu ja sabasid või tõmmati tõrvaga sulestikule triipe. Milleks ja kuidas neid protseduure teostati?

Lühiülevaade peremärkide kasutusaladest **Taanis** (jahipidamine, kirikukellade helistamine, ühiskarjatamine, liivahunnikud), **Lätis** (mesindus, merendus), **Rootsis** (pitsatid, ürikud, relvad, hauatähised, mööbel, rõivad loomad, külaaed, villaveskid), **Soomes** (puumerkki lepingutel, pitsatid, põllusiilud, aiateibad, leivavormid, puuriida tugiteibad, parvetatav metsamaterjal, kasetohukimbud, kirikuaia teibad, sillaehitus, oldermannisauad, maksupulgad, sandinuiad), **laplastel** (põhjapõdramärgid), **koolasaamidel** (tamgaad, sakraalsed märgid, ametimärgid).

Põdrakõrvamärgid

Põhjapõdramärgid

Koolasaamide tamgaad

Islandi saared				
Koolasaamid				

Soome

Eesti-Jaapan Inglismaa peremärke

	One thwart over		One in right	—
	Two thwart over		Two in right	=
	Three thwart over		Three in right	≡
	Four thwart over		Two in right one at head	┌
	The priest	☉	Three in right one at head	E
	The crane's foot	^	The cross	+
	The headless	T	The reel	⊕
	The bow	(The peel	⊖

6. Eestlased ja ruunid

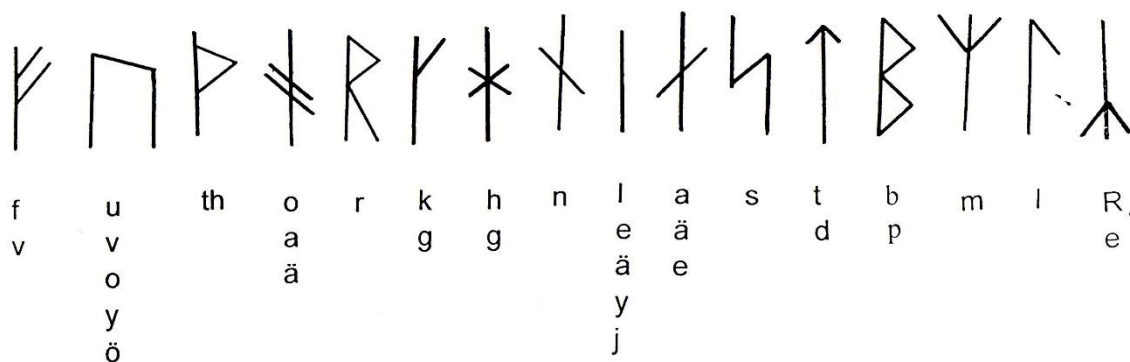
Ruunid on Euroopa põhjarahvaste iidse tähestiku sümbolid, mida kasutati tõenäoliselt 2-3 sajandit enne kristlust, kuid võib arvata, et veelgi varem.

Ruunimärgid

transkriptsioon	hilisemad ruunid			nimetus
	algjad ruunid	siicharofoniid	hilisaruunid	
f	ƿ	ƿ ƿ	ƿ	FEH
u	u u	u u	u u	UR
b	þ þ	þ þ	þ þ	THURS
a	ǣ	ǣ	ǣ	ASS
r	ᚱ	ᚱ ᚱ	ᚱ ᚱ	REID
k	ᚷ	ᚷ ᚷ	ᚷ ᚷ	KEN
g	ᚷ			GIFU
w	ƿ ƿ			VYNJA
h	NNH	h	h	HAGAL
n	ᚠ	ᚠ	ᚠ	NAUD
i	ᚦ			ISS
j	ᚦ ᚦ	ᚦ	ᚦ	JARA
e	ᚦ ᚦ			EOH
p	ᚦ			PERTRA
z(R)	Y I X	z		ALGIZ
s	ᚱ ᚱ ᚱ	ᚱ		SOL
t	ᚦ	ᚦ	ᚦ	TYR
h	ᚱ ᚱ	ᚱ	ᚦ	HARKA
e	M II			EII
m	M	Y	ᚦ	MADR
l	ᚦ	ᚦ	ᚦ	LAGU
g	o o ƿ			ING
d	M I M			DAGAZ
o	ᚱ			ODAL

Ruunide levik

Enamik säilinud ruunikirju kuulub viikingite aega ja Rootsi alale. Kõige rohkem leidub ruunikirjades sõdalaste ja ülikute mälestuseks kivisse raiutud tekste. Ruunikirjades meenutatavate seas on palju noori vallalisi mehi, sõjas hukkunud või merereisidel uppunuid. Sageli rõhutatakse ruunikividel ornamentide abil hukkunud isikute kõrget ühiskondlikku seisundit, kujunditena loomad, linnud, mütoloogilised stseenid, laevad. Kujundid olid värvitud punaseks või mustaks.

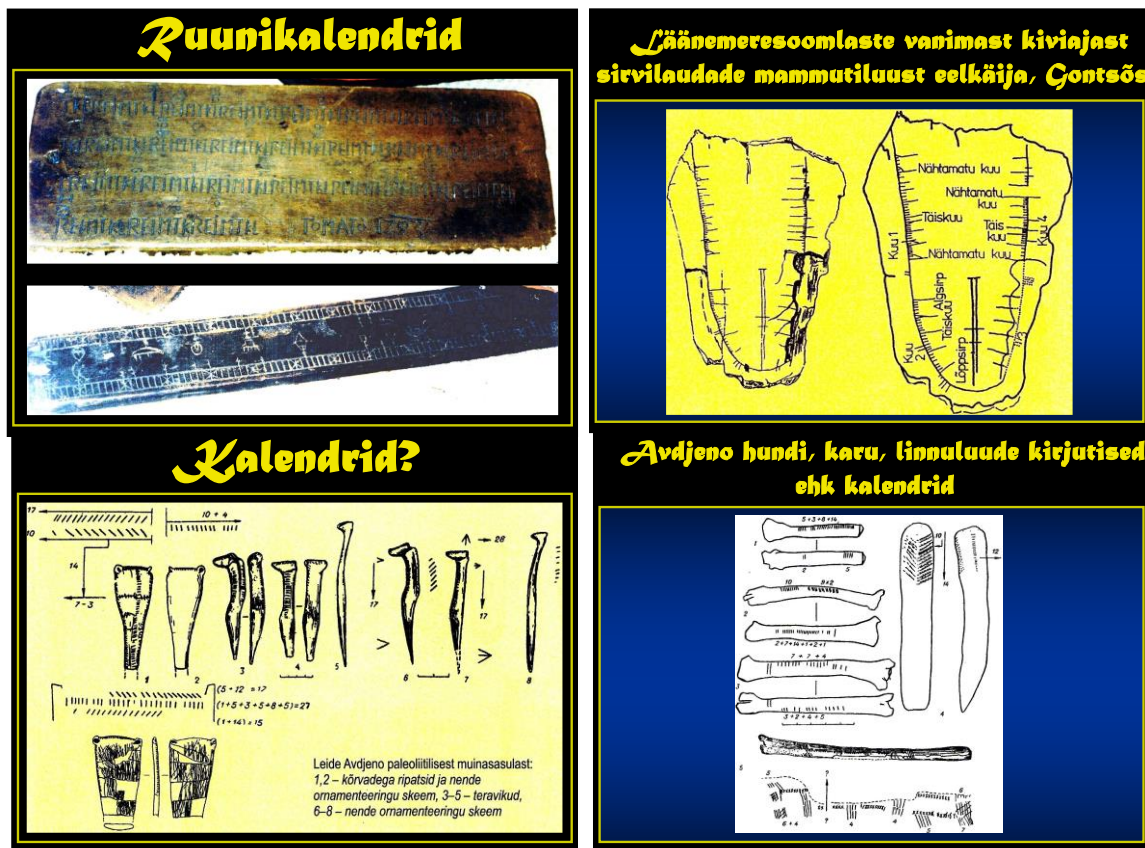

Kuidas ja kui laialdaselt ruunimärke eestlaste poolt tarvitati, selle kohta puuduvad täpsed andmed. On tõenäoline, et meil kasutusel olnud hilisemad ruunid olid laenatud rootslastelt, mida tõendab asjaolu, et ruunimärkidega esemeid on leitud peamiselt rootslaste asustusaladelt Eestis (saared, rannikuvöönd). Võib arvata, et ruunid teenisid meie rahvast vaid ideogrammidenä. Sellele vihjavad tublisti moonutatud rootsi päritoluga ruunitähed, nagu tehakse märkidega, mida õieti ei tunta. Eestis veel pärisorjuse ajal kasutusel olnud **riimid** e **sirvilauad** e **ruunikalendrid** e **puukalendrid** on meie hilisemaid ruunidega kirjutatud etnograafilisi esemeid (puukepil või laual esinevad ja 6-7 õhukesest lauast koosnevad).

Klassikalised ruunikalendrid kasutavad kalendaariumis kolme horisontaalse rea süsteemi. On ilmne, et tegu on laenulise nähtusega, mis arvatavasti puudutas ainult väikest osa eestlasi. Samuti on meie vanades peremärkides märgata sugemeid ruuni tähtedest ja vanadelt vöökirjadelt võib leida enamlevinud

kaitseruunide mängu, mis omakorda viitab asjaolule, et eestlased tundsid ja kasutasid ruune varem muistse märkkirjana ümbruse mõjutamiseks läbi riituste.

Põhjalas laialdast kirjakasutust ei kujunenud, kuna ruunid ei olnud ainult tähemärgid, vaid ka hingestatud märgid (teatud hinged märgiti teatud mustrite-märkidena, sest haldja või jumaluse nime asjatult suhu võtmine oli kurjast). Ruunid pärast kasutamist tuli põletada, sest kardeti, st ruunid omades hingesid, hakkavad omaette elu elama ja mõjuma ümbrusele.

Abistavad ja täiendavad kirjandusallikad:

1. Ajastaeg. – Maavalla Koda. [WWW].
<http://www.maavald.ee/maausk.html?rubriik=21&id=44&op=lugu>
(25.02.2008).
2. Allan, T. *Viikingid. Heitlus aegade lõpus*. AS Kirjastus Ilo, 2004.
3. Ariste, P. Talupoegade peremärke XVII sajandi lõpult allkirjadena kaebusele Pühalepa pastori vastu. – Rmt.: *ERM Aastaraamat XV*. 1947, lk 162-165.
4. Eesti kalapüügiriistad. Tallinn: Kunst, 1970.
5. Eesti õuemärgid. - *Olevik*. 1900 nr 50, lk 1169-1170 ja 1181.
6. Elstrok, H. Mahu ranna peremärgid. – *Kultuur ja elu*. 1987 nr 7, lk 34-38.
7. Erelt, P. Peremärgid – eestlaste vapid. – *Eesti Ekspress*. 2004, 19. okt.
8. Heintalu, A. *Estide (tšuudide) hingestatud ilm*. Männisalu, 2001.
9. Heintalu, A. *Estide (tšuudide) hingestatud ilm II*. Männisalu, 2006.
10. Kama, K. Kümme aastat nüüdisaegseid sirvilaudu. – *Vikerkaar*. 1988 nr 1.
11. Kampmann, M. Eesti õue- ehk majamärgid. – *Linda*. 1905 nr 25-26, lk 492-494.
12. Keeleatlas: Maailma keelte päritolu ja areng. Tallinn: Koolibri, 2000.
13. Linnus, J. Tarupedajad. – *Eesti Loodus*. 1973 nr 4, lk 214-216.
14. Linnus, J. Etnograafiast: Peremärk. – *Kunst ja Kodu*. 1964 nr 1, lk 32.
15. Luige, A. *Eesti tuletornid. Fakte ja meenutusi*. Tallinn: Eesti Raamat, 1974.
16. Luts, A. *Eesti kalapüügiriistad*. 1970.
17. Melnikova, E. *Skandinavskie runitšeskie nadpisi*. Moskva: Vostotšnaja literatura, 2001.
18. Moora, A. *Peipsimaa etnilisest ajaloost*. Tallinn: ERK, 1964.
19. Moora, A. *Eesti talurahva vanem toit*. Tartu: Ilmamaa, 2007.
20. Odenstedt, B. *On the origin and early history of the runic script*. Uppsala, 1990.
21. Odres, L. Lahemaa peremärgid. – *Kunst ja Kodu*. 1978 nr 1, lk 27-29.
22. Orling, C. *Vikings*. The Swedish Institute, 1999.
23. Peremärk. [WWW].
<http://et.wikipedia.org/wiki/Perem%C3%A4rk> (29.07.2007).
24. Priidel, E. *Koguva ajalugu*. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 2001.
25. Reiman, W., Thomson, A. Õue- ja majamärkide korjamise üleskutse. – *Eesti Kirjandus*. 1911, lk 182-183.
26. Roesdahl, E. *Viikingite maailm*. Tänapäev, 2007.
27. Rullingo, A. *Muhumaa*. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 2001.
28. Ruunid. [WWW].
<http://et.wikipedia.org/wiki/Ruunid> (29.07.2007).
29. Ränk, G. *Vana Eesti rahvas ja kultuur*. Tartu: Ilmamaa, 1996.
30. Saar, T. Peremärgid Riia lahe saartel. – *Eesti Loodus*. 1979 nr 11, lk 716-717.
31. Sirvikalender. [WWW].
<http://et.wikipedia.org/wiki/Sirvilauad> (29.07.2007).

32. Sirvilauad. – Eesti rahvakultuur. [WWW].
<http://www.erm.ee/?lang=EST&node=208&parent=204> (17.07.2007).
33. Skelnar, S. *Kuldse ajastu avastajad*. Tallinn: Valgus, 1985.
34. Tool, E. Tallinna vanad majamärgid. – *Rahva Hää!*. 1957, 04.01.
35. Vahtre, L. *Eestlase aeg*. Tallinn: Varrak, 2000.
36. Vaserik, A. Esivanemate varandus. – Rmt.: *Rahvateaduslik teatmik*. Tartu, 1993.
37. V. Saks, E. *Eesti viikingid*. Tallinn: Olion, 2005.
38. Viking ways. The Swedish Institute, 1995.
39. Vilbaste, G. Kalapüüdmisest endistel aegadel. – Rmt.: *ERM Aastaraamat I*. 1925, lk 118-127.
40. Vilberg, G. Õue- ehk majamärgid. – *Eesti Kirjandus*. 1913, lk 303-309.
41. Velli, S. Peremärk avitab, hiis kaitseb. – *Maakodu*. 2001 nr 7, lk 38-40.
42. Vuorela, T. *Suomalainen kansankulttuuri*. Porvoo: Söderström, 1975.
43. Vuorela, T. *Kansanperinteen sanakirja*. Porvoo: Söderström, 1979.
44. Üprus, H. *Tallinna etikukivid*. Tallinn: Valgus, 1971.
45. Üprus, H. *Raidkivikunst Eestis XIII-XVII sajandini*. Tallinn: Kunst, 1987.

Käsitajalised allikad:

1. Odres, L. Lahemaa peremärgid. Käsitajalised Eesti Rahva Muuseumis (KV 354), 1981.
2. RAJANDO, Kristina. *Paikkonna eripära väärtustamine käsitajalises*. Tallinna Ülikooli käsitöö ja kodunduse didaktika õppetool. Tallinn, 2000.[Diplomitöö].
3. Saar, T. Kihnu peremärgid. Käsitajalised Eesti Rahva Muuseumis (KVV IV), 1959.